

بازگشت ایران به قفقاز

مهمترین عنصر در تقویت میدان و دیپلماسی ایران در قفقاز، اشتراک منافع ایران و ارمنستان و مقابله با دالان زنگرور - تورانی زنگرور و جو مساعد موجود در افکار عمومی دو کشور است.

آران نیوز : گزارش و تحلیل

اعلام آمادگی جمهوری اسلامی ایران برای اعزام ناظر به مرزهای ارمنستان و جمهوری آذربایجان که در دیدار دیروز سردار سرلشکر محمد باقری، رئیس ستادکل نیروهای مسلح ایران با آرمن گریگوریان، دبیر شورای امنیت ملی ارمنستان مطرح شد، خبر مهمی است. مهم از این جهت که این را مقام نظامی بلندپایه ای اعلام کرده که از قضا قفقاز را به خوبی می شناسد و رساله دکنترای خود را سال ۱۳۸۰ درباره «ژئوپلیتیک قفقاز و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» نوشته و اتفاقاً از همان زمان منتقد فقدان استراتژی و الگوی رفتار ژئوپلیتیک در دیپلماسی و رفتار منطقه ای ایران در قفقاز شده بود؛ شاهد مثالش هم برقراری روابط جمهوری اسلامی ایران با جمهوری ارمنستان با ۶ ماه تاخیر پس از اعلام استقلال ایروان به این دلیل که «دستگاه سیاست خارجی ایران هنوز فروپاشی قدرت اتحاد جماهیر شوروی را باور نکرده بود.» با این وجود ایران در سال های اول پس از فروپاشی شوروی سعی کرد جزو نیروهای اثرگذار در منطقه قفقاز باشد؛ چنانکه میانجی گری ایران منجر به شکل گیری کنفرانس سه جانبه ایران، آذربایجان و ارمنستان در تهران شد و در ماه مه ۱۹۹۲ موافقتنامه آتش بس به امضای ایروان و باکو رسید؛ گرچه آتش بس هم دیری نپایید و تلاش های ایران برای برقراری مجدد آتش بس ادامه یافت تا سال ۱۹۹۴ که بالاخره دو طرف حاضر به پایان جنگ شدند.

اما آیا ایران در سه دهه اخیر توانسته نقش مؤثری در منطقه قفقاز ایفا کند؟ پاسخ منفی است. چنانکه در طول جنگ ۴۴ روزه دوم قره باغ در سال ۱۳۹۹، ایران عملاً قدرت تاثیرگذاری خاصی نداشت و با وجود اینکه در روزهای اول جنگ امامان جمعه در بیانیه ای طرف دولت باکو را گرفتند، اما به تدریج با آشکار شدن نقش عوامل فرامنطقه ای مانند اسرائیل، تکفیری های سوری و نیروهای پاکستانی احتیاط بیشتری در اتخاذ مواضع شد که همین موضوع نشانه شناخت کم از تحولات منطقه بود. تمرکز توجه ایران در سه دهه اخیر به شرق و غرب و جنوب، آن را از درک تحولات شمال کشور بازداشته است؛ تا جایی که امروز ردپای روس ها، اسرائیل و ترکیه در شمال ایران هست اما سایه ای از ایران نیست. روابط تهران و باکو در سردترین دوران خود به سر می برد و تهران و ایروان هم با وجود اشتراک منافع، هنوز چارچوب همکاری امنیتی تعریف نکرده اند. ایران در سه دهه اخیر منطقه را به روس ها واگذار کرده و روس ها هم به دلیل منافع اقتصادی با باکو، به ویژه پس از جنگ اوکراین، چشم بر جولان ترکیه و اسرائیل بر منطقه بسته اند. فاصله بین ایروان و مسکو پس از انتخاب نیکول پاشینیان به نخست وزیر ارمنستان هم مزید بر علت شد تا روس ها بیشتر به سمت باکو تمایل پیدا کنند و حتی با وجود اینکه به دلیل میانجی گری در جنگ ۲۰۲۰ و امضای توافق سه جانبه، نیروی حافظ صلح در منطقه قره باغ کوهستانی شدند اما بیشتر در نقش ماموران راهنمایی و رانندگی ظاهر شدند و نه توانستند ۹ ماه محاصره مردم قره باغ را متوقف کنند و نه در جنگ اخیر یک روزه، از مقام ناظر جنگ که حتی قربانی هم داد، به حافظ صلح تبدیل شوند.

این کم کاری تهران و ایروان بوده که در نظارت بر مرزهای ارمنستان و آذربایجان، نمایندگان اتحادیه اروپا و روسیه بودند و خبری از نیروهای ایرانی نبود.

حالا که باکو و آنکارا به طور علنی تهدید به بازگشایی دالان زنگرور حتی از طریق جنگ نظامی و اشغال جنوب ارمنستان می کنند که خطری جدی برای ثبات منطقه و بقای مرز تاریخی با ایران است، همکاری نظامی تهران و ایروان بیشتر از قبل اهمیت می یابد. همکاری هایی که می تواند مقدمه ای بر بازگشت ایران به قفقاز از دست رفته باشد (هم پس از عهدنامه گلستان و ترکمانچای و هم پس از فروپاشی شوروی) و هم دیپلماسی را در ایفای نقش های مؤثرتر سیاسی به کمک میدان بیاورد. رزمایش های نیروهای مسلح ایران در منطقه ارس نمونه این اثرگذاری در مقابل تغییرات ژئوپلیتیک منطقه قفقاز بوده و پیشنهاد اخیر سرلشکر باقری می تواند حضور میدانی آن باشد که وقت است دستگاه دیپلماسی نیز از این فرصت برای حضور در بازی های سیاسی منطقه استفاده

کند.

تلاش ترکیه برای فرمت مذاکراتی چهارجانبه روسیه، آذربایجان، ترکیه و ارمنستان (در واقع سه در مقابل یک) منهای ایران است درحالی که فرمت ۳+۳ نیز سال هاست مورد تاکید قرار می گیرد (ارمنستان، آذربایجان و گرجستان، روسیه، ترکیه و ایران) که با توجه به مواضع و منافع متضاد هر یک از بازیگران با یکدیگر به آن امیدی نباید داشت.

مهمترین عنصر در تقویت میدان و دیپلماسی ایران در قفقاز، اشتراک منافع ایران و ارمنستان و مقابله با دالان ناتویی - تورانی زنگزور و جو مساعد موجود در افکار عمومی دو کشور است. یک نظرسنجی که از ماه ژانویه تا مارس ۲۰۲۳ توسط یک مؤسسه بین المللی آمریکایی در ارمنستان انجام شده، حاکی از آن است که اکثریت مردم ارمنستان، ایران را مهمترین شریک امنیتی کشورشان می دانند. جایگاه های دوم و سوم این حوزه به ترتیب به فرانسه و روسیه اختصاص داده شده است. البته این پیش از جنگ اخیر قره باغ و نقش منفی روس ها در حفاظت صلح و امنیت منطقه و آوارگی بیش از صد هزار ارمنی آنجاست. احتمالاً با جو پیش آمده نقش روسیه در دیگر ابعاد هم کاهش یافته و نقش و جایگاه ایران می تواند تقویت شود.

ایران فرصت بازگشت به قفقاز را از دست ندهد؛ ۲۲ سال پیش محمدحسین افشردی، دانشجوی دکتری جغرافیا دانشگاه تربیت مدرس نوشت، اول باید شناخت کاملی از تمامی عوامل ژئوپلیتیکی تاثیرگذار بر سیاست خارجی ایران در منطقه قفقاز به دست آید و در مرحله بعد با بهره گیری از عوامل مثبت ژئوپلیتیکی و با مشارکت تمامی بخش های دست اندرکار روابط خارجی و صاحبانظران منطقه، سیاست خارجی متناسب با توان کشور و اوضاع منطقه و علائق سایر بازیگران تدوین شود.

این دانشجوی دیروز همان سرلشکر باقری، رئیس ستادکل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی امروز است؛ قفقازشناسی که در بزنگاهی چنین مهم می تواند نقش اثرگذار و تاریخی در استراتژی قفقازی ایران ایفا کند.

سرگه بارسقیان